

Lennart Byk:

Synagogor på Söder som jag minns eller hört talas om

(Utskrift och bearbetning gjord av Svante Erhardson efter bandinspelning av Lennart Byk)

Mina första egna minnen från en synagoga var en synagoga vid Bjurholmsplan. Jag var då cirka fem år och tiden bör ha varit ungefär 1933. Vad jag minns bäst är en stor eldstad mitt i synagogan och att den liknade en affär på något sätt. Så småningom fick jag reda på att den hette Beit Jaakov men kallades "Schneiderser Schul". Min far Meishe Byk var då cirka 40 år och dess Baal Tefila och Baal Kore.

Denna synagoga var ursprungligen en utbrytargrupp från synagogan Adat Jisrael, som egendomligt nog (se nedan) ofta kallades "Peilisher Minjen" och var den första och äldsta synagogan på Söder i Stockholm. Delningen skedde någon gång i början på seklet i anslutning till invandringen av judar från Tsar-Ryssland efter Rysk-japanska kriget 1905. Utbrytargruppen bildade den ovan nämnda synagogförening "Beit Jaakov" (Schneiderser Schul). Dess historia; varför den avknoppats, vilka personer som ingick och var man höll till under årens lopp finns mig veterligt inte nedtecknad någonstans, utom möjligen i gamla protokoll, som jag inte vet var dom finns. Vad jag själv har att berätta är enbart vad jag minns jag hört av min far och hans vänner och från 1930-talet vad jag själv minns. Här finns kanske ett intressant projekt för någon doktorand.

Beträffande Synagogföreningen Adat Jisrael finns en kort historik av Mikael Elias och David Fischer från 1980, som berättar lite om den föreningens bildande 1870 och fram till synagogans ombyggnad 1982.

Den första synagogan jag således själv minns, den vid Bjurholmsplan, var alltså en ättling till denna ursprungligen avknoppade minjen Beit Jaakov från Adat Jisrael, som då låg på Sankt Paulsgatan 17, två trappor upp i en vanlig lägenhet. Avknoppningen berodde på åsiktsskillnader mellan nyinkomna judar från Östeuropa och svenska judar. I Adat Jisrael hade man sedan föreningen startades 1870 en gudstjänstordning som huvudsakligen var hämtad från Tyskland och Österrike. När invandringen av judar från områden som vi kallar Ryssland, Polen och Baltikum ökade i början på seklet hade dessa med sig egna traditioner, som delvis avvek från dem i Adat Jisrael. Det heter visserligen att man skall rätta sig efter de traditioner en synagoga redan har, men östeuropéerna var så pass många att de tydligen ansåg sig kapabla (och även visade sig vara det) att bilda en ny synagoga men egna traditioner. Detta är i och för sig inget ovanligt i den judiska synagogvärlden – och två synagogor är ju faktiskt bättre än en.

Det var inga stora principiella skillnader som orsakade splittringen, men tillräckligt stora skillnader för att väcka upprörda känslor. Det kunde rörda sig om en viss bön skulle tas med eller inte, om var den skulle in i gudstjänsten eller om vilken eller vilka melodier som borde användas. Kanske också åsiktsskillnader om vem eller vilka som hade förtur till hedersuppdrag i stil med att vara gabaj och att få alija och liknande problem, som lätt kunde ge upphov till diskussioner genom att man hade olika traditioner.

Naturligtvis fanns rent personliga motsättningar också med i splittringsbilden. Även på den tiden kom begrepp som "personkemi" in i mänskliga relationer, även om ordet inte var uppfunnet än. Men helt klart är, att det inte var fråga om stora teologiska motsättningar liknande dem som lett fram till uppdelningen av judendomen i Liberal judendom, Konservativ judendom (tidigare tillämpad i Stora Synagogan vid Kungsträdgården) och traditionell ortodox judendomen.

På Söder, i den tidens Stockholm, bodde i princip endast fattiga judar, och enligt dom fanns bara en form av judendom som var riktig judendom och det var den traditionella. Men även traditionella judar kan ju ha olika åsikter och diskussionerna lär ha varit både högljudda och intensiva (precis som i dag) och som sagt de ledde ibland till praktiska uppsplittringar i olika synagogor. Men låt mig understryka än en gång; alla dessa synagogor var traditionella synagogor.

Utbrytningen från Synagogföreningen Adat Jisrael, som alltså inträffade någon gång 1905, gick emellertid inte direkt till Bjurholmsplan utan via ett antal mellanliggande synagogor eller "schul" som de nog oftast kallades. Således gick den första flytten till Renstiernasgatan, där av okända skäl nästan omedelbart en ny splittring skedde med flytt till Bondegatan. Renstiernasgatans synagoga las sedan

ned efter något år på grund av besöksbrist. Min far, som kom till Sverige 1913 från Litauen, anslöt sig till synagogan på Bondegatan.

Från Bondegatan flyttade man till Åsögatan, troligen av lokalskäl. I alla fall känner jag inte till några teologiska meningsskiljaktigheter eller andra bekymmer som orsakade den.

Mellan Åsögatans synagoga fram till den vid Bjurholmsplan, som jag alltså personligen minns, vet jag att det skall ha funnits ett antal olika lokal som använt som synagogor. Men jag vet ingenting om var och när.

Själv minns jag dock att vi ett tag efter Bjurholmsplan huserade någonstans på Havregatan, nummer tre tror jag, som vi lämnade 1939. Därifrån flyttade vi tillbaka Adat Jisrael på grund av svårigheter med minjen; det vill säga svårigheter med att få ihop minst tio gubbar till gudstjänsterna.

Adat Jisrael låg då, där den ligger i dag. Flytten dit gjordes 1918 från nummer 17 till nummer 13. Från en lägenhet i andra våningen till en fin lokal i gatunivå, som ursprungligen (1820) byggts som teater och som från 1900 till 1918 används som biograf "Söderbiografen".

Motsättningarna visade sig dock fortfarande vara alltför stora, så ganska snart flyttade "Schneiderser Schul" med sina östeuropeiska judar vidare, den gången till Östgötagatan 38. Det var här som även beteckningen "Byks Schul" började användas parallellt med den ursprungliga namnet "Beit Jaakov".

Jag minns att 1943 kom många danska judar dit. Den tiden var liksom storhetstiden för "Byks Schul" och jag minns hur min far ordnade en stor lokal i Medborgarhuset på Södermalm i Stockholm år 1944 för Rosh HaShana och Jom Kipur med Överkantor Grabowsky från Köpenhamn som Baal Tefila. Efter kriget återvände de flesta danskarna hem. "Byks Schul" höll ändå ut fram till år 1957, då man återvände till Sankt Paulsgatan och Adat Jisrael. Skälet var att det hade blivit svårare och svårare att få ihop folk till fungerande gudstjänster på Östgötagatan. De gamla dog och inga ungdomar kom i stället.

Den här gången gick återföreningen bättre. Båda parter hade kanske blivit lite mer luttrade och kompromissvilliga. Nämnas kan väl också att gudstjänstordningen i Adat Jisrael med åren hade tagit lite mer hänsyn till östeuropeiska traditioner, men även till att andra ortodoxa judar anlät, till exempel dom som kom hit efter upproret mot kommunisterna 1956 i Ungern.

Innan "Byks Shul" återvände till Sankt Paulsgatan hade dock en annan avknoppning skett från Adat Jisrael; men denna gång till Östermalm. En lägenhet tillhörande familjen Lehman på Torstensongatan 3 användes som synagoga. De som då "utvandrade" var judarna med traditioner från Tyskland. De hade kommit i minoritet i slutet av 30-talet, när invandringen från nazistområdena upphörde. Som alla vet fick denna förening, som kallade sig Adat Jeshurun, i början på 40-talet en synagogutrustning från en obränd synagoga i Hamburg. Denna utrustning ingår nu i Adat Jeshuruns synagoga i Hillelskolans fastighet på Riddargatan.

Under upprustningsåren 1982-83 låg synagogan i tillfällig lokal på Högbergsgatan, men det var ju ingen avknoppning.

Adat Jisrael, som i dag alltså är den enda kvarvarande synagogan på Söder, ingår numera i Stockholms Judiska Enhetsförsamling. Den är fortfarande mycket traditionell och aktiv med dagliga "minjen" och dess enda riktigt stora överlevnadsproblem är de växande hyreskostnaderna för lokalen, som ägs av Stockholm stad.

LB/SE